

Népek és kultúrák keveredése Magyarországon

16/1

NEMZETISÉGEK ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK

EGYÉNI FELADATLAP

Töltsd ki az alábbi táblázatot a földrajzi, illetve történelmi atlaszod segítségével! Próbáld meg felidézni korábbi tanulmányaidat, olvasmányaidat!

Nemzetiség vagy etnikai kisebbség	Főleg ebben az alábbi országrészben, településeken élnek	Ebben a században kerültek a Kárpát-medencébe	Azt hallottam róluk, hogy...
<i>(népcsoport megnevezése)</i>	<i>(tájak, települések felsorolása)</i>		<i>(bármilyen amiről úgy gondolom, hogy ehhez a népcsoporthoz kötődik)</i>

A táblázat tartalmát senki nem fogja osztályozni! A későbbi munkánkhoz azonban szükség van a kitöltésére. Ha ez a hely kevés lenne számodra, folytasd az írást a lap hátoldalán!

16/2A

MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK

SZEMELVÉNYEK

Németek

A legnagyobb létszámban élő nemzeti kisebbség a németeké. Ők a legnagyobb számban Baranya megyében (a megye szinte valamennyi körzetében, de főként a keleti felén) élnek. Itt találhatóak szinte teljesen németek által lakott falvak is (Óbánya, Ófalu). Ezt követi Tolna megye német ajkú lakossága, amely a Mecsek északi lejtőin és a Sió-parti falvakban található meg nagy számban. A harmadik legtöbb német Bács-Kiskun megyében koncentrálódva, a Kalocsától délre eső vidék településein él (Hajós, Érsekhalma).

Még jelentős Budapest környékének német lakossága. Itt említendő meg Budaörs, Solymár vagy Budafok nagyszámú német nemzetiségű lakosa is. Pár nemzetiségi községet tudhat magáénak továbbá Komárom-Esztergom, Veszprém, Fejér, Somogy, Vas és Békés megye is.

Szlovákok

A németeket számban követő nemzetiség, a szlovákság, alapvetően három nagyobb területen él. A békési területek szlováksága mellett megemlítendő a *Pilis hegység* sok nemzetiségi települése (*Pilisszántó, Csolnok*), illetve a *Nógrád megyében* elszórtan élő szlovákság.

Horvátok

Nem sokkal marad el a horvát nemzetiség sem a szlovákoktól. Az ő lakhelyük leginkább a Horvátországgal szomszédos határmenti övezetek, de jelentős számban élnek a Kisalföldön is, leginkább a Fehér-tó vidékén (Jellegzetes horvát nemzetiségi falu itt Hidegség).

Románok

A románok 8000 főnyi nemzetisége a román határvidéken, Békés és Hajdú-Bihar megyében él, de nagyszámban található román etnikumú a fővárosban is.

Szerbek

A szerbek a Duna-menti településeken, leginkább Ráckeviden és Szentendrén honosak.

Szlovének

A Vend-vidéknek nevezett Szentgotthárd-környéken élnek.

Ukránok

Az Ukrajnával határos területek lakói.

Bolgár, lengyel, örmény és ruszin kisebbség

Nagy részük a fővárosban, kisebb részük pedig az ország egyéb térségeiben szóróványosan él.

Cigányság

A magyarországi cigányok legnagyobb része magyar anyanyelvű. A roma nyelv (cigány nyelv) ismerete ma csak a cigányság kisebb részére jellemző, elsősorban az aprófalvas

felépítésű dél-dunántúli megyékben és a hagyományosan cigánylakta területeken (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Nógrád megye). (A cigányság kb. 5%-a vallja anyanyelvének és mintegy 20–25%-uk, elsősorban az oláh cigányok beszélik.)

[/http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország_nemzetiségei/](http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország_nemzetiségei/)

Bolgárok

Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 1370 fő vallotta magát bolgár anyanyelvűnek, saját szervezeteik adatai szerint azonban a hazai bolgár kisebbség lélekszáma meghaladja az ötezetet. A magyarországi bolgárok szétszórtan élnek az ország mintegy 170 településén, de Budapesten és környékén él kétharmaduk, elsősorban a Csepel-szigeti Halásztelken, Szigetszentmiklóson, de nagyobb számban élnek Miskolc környékén és Pécsen. A viszonylag kis létszám és a szétszórt elhelyezkedés ellenére a hazai bolgárok megőrizték a századok folyamán etnikai identitásukat és nyelvüket. Ennek valószínűleg az az oka, hogy mindenütt etnikailag zárt tömbben és meghatározott foglalkozást űztek (az ún. bolgárkertészek). A bolgárkertészek általában nagyvárosok szélén helyezkedtek el, ahol a kertet egy-egy család üzemszerűen művelte, alkalmazva a modern zöldség- és gyümölcsstermesztés fortélyait. Ezek a bolgár kertészcsapatok néprajzilag egységesek voltak, Magyarországra elsősorban két községből, Polikraistéből és Draganovóból érkeztek.

Cigányok, illetve romák

A cigány kisebbség létszámára vonatkozó adatok meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak. Az 1990-es népszámláláskor 142 683 személy vallotta magát cigány nemzetiségűnek, szakértői becslések szerint azonban számuk ma közel félmillió lehet, de vannak olyan szervezetek is, amelyek számukat 7–800 ezerre teszik

A magyarországi cigányság területi eloszlása nem egyenletes, bár mindenütt élnek az ország területén. A legtöbben a keleti régióban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a budapesti régióban és a dél-dunántúli régióban, Baranya, Somogy, Tolna megyében. Az országban mindenütt megfigyelhető a cigányság városba áramlása, és az ezzel együtt járó gettósodás.

A hazai cigányság nem alkot egységes népcsoportot, három nyelvileg, sőt életmódjukat tekintve is eltérő csoportból állnak. A legnépesebb a magyarul beszélő romungróké, akik a hazai cigányság 77%-t alkotják. Soraikban nagyfokú differenciálódás ment végbe, közülük kerülnek ki az ún. muzsikus cigányok, akik erősen polgárosult, városi életmódot folytatnak. Többségük azonban ma is vályogvetéssel, mezőgazdasági és ipari segédmunkákkal foglalkozik. A szocializmus éveiben nagy számban költöztek be Miskolcra, Ózdra, Salgótarjánba, Tatabányára és Budapestre, ennek következtében a nagyipar összeomlásával helyzetük rendkívüli mértékben romlott, szinte mindegyikük munkanélkülivé vált.

A magyarországi cigányok kb. 11%-t alkotják a magyarul és egyúttal az ún. romani nyelvet beszélő oláh cigányok. Ők sem folytatnak vándorló életmódot, de nagy rokoni, baráti kapcsolatokat tartanak fenn szerte az országban, de anyanyelvük révén szerte Európában is.

Elsősorban kereskedéssel (régiség, használt autó) foglalkoznak, és gyakran sikeres családi vállalkozásokat hoztak létre. De éppen ennek következtében ebben a csoportban a legnagyobb a vagyoni differenciálódás.

A harmadik, a románul és magyarul beszélő csoport a beások, akik a Dél-Dunántúl falvaiban élnek. Ők a földrajzilag legkevésbé mobil csoport. A szocializmus éveiben a Dunántúl mezőgazdasági és ipari nagyüzemeiben dolgoztak, így azok megszűnésével az ő helyzetük is rendkívül megromlott, mégsem annyira kiszolgáltatott, mint az országos mércével mérve is elmaradott Szabolcs-Szatmár megyei régióban.

Kurdi Krisztina: *A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális helyzete.* (részletek)
<http://www.jadat.hu/kurdi2.pdf/>

16/2B

MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK

SZEMELVÉNYEK

Görögök

A görögök több hullámban érkeztek Magyarországra. A középkor óta jelenlétük folyamatos, mivel a magyar uralkodók a görög kereskedőket sokszor különféle kiváltságokban részesítették. II. József türelmi rendeletének következtében a XVIII. század végére már 30 egyházközséggel és 26 iskolával rendelkeztek. A reformkorban és a XIX. század folyamán néhány görög család – pl. a Sina, Háris, Nakó, Murati – kiemelkedő szerepet játszott az ország társadalmi és gazdasági életében. A görögök utolsó hulláma 1948–50-ben érkezett Magyarországra: ekkor több ezren menekültek el a polgárháború elől a volt szocialista országokba. Az emigránsokat a görög állam 1970-ben megfosztotta állampolgárságuktól, amelyet azonban a 80-as években bekövetkezett politikai fordulat után visszakaptak, és a többség vissza is tért hazájába.

Jelenleg – saját szervezeteik becslése szerint – 4–5 ezer fő lehet a magyarországi görögök száma, az 1990-es népszámlálás szerint 1640-en vallották magukat görög anyanyelvűnek. A magyarországi görögök nem összefüggő tömbben élnek az ország területén, hagyományosan legfontosabb központjuk maradt Budapest, jelentős közösségeik élnek Miskolcon, Sopronban, Budaörsön, Szegeden, Tatabányán és Egerben.

Horvátok

A magyarországi horvát szervezetek becslése szerint kb. 80–90 000 a horvát nemzetiségűek hazai létszáma Magyarországon. A napjainkban Magyarországon élő horvátok eredetüket tekintve nem képeznek egységes etnikumot: legalább 7, de egyes kutatók szerint akár 12 különféle nyelvjárást beszélő, öltözködésükben, kultúrájukban különböző csoportokból áll a horvát nemzetiség, de mindegyik népcsoportot összeköti a közös római katolikus vallás. Legnagyobb közösségeik Budapesten, Pécsen, Mohácson, Szegeden, Baján, Szigetváron és Kalocsán találhatók. Az 1990-es népszámlálás szerint két olyan település van Magyarországon (Narda és Tótszentmárton), ahol a horvátok aránya meghaladja a 75%-ot, és hét olyan település van, ahol arányuk 50% és 75% között mozog (Szentpéterfa, Tótszerdahely, Felsőszentmárton, Drávasztára, Ólmosd, Horvátsidány, Kópháza).

Németek

Az 1990-es népszámláláskor 30 824 fő vallotta magát német nemzetiségűnek, ez a szám a kutatók, a különböző kisebbségi szervezetek szerint azonban jóval több, egyes magyarországi német szervezetek szerint akár 200–220 000-t is elérheti. Jól mutatja a számadatok körüli bizonytalanságot az a tény is, hogy a Központi Statisztikai Hivatal MAPSTAT számításai szerint 1980-ban 31 231, 1990-ben viszont már 37 511 német anyanyelvű magyar állampolgárt jegyeztek. A számok közötti eltérést nyilvánvalóan a még meglévő, de a rendszerváltás óta fokozatos „újra megtalált”, felfedezett önazonosság okozza, hiszen egyre többen merik vállalni a hazai németiség körében is származásukat, kultúrájukat.

A 2001-es népszámlálás hiteles adatai még nem állnak a nyilvánosság rendelkezésére. A magyarországi németek az országban területenként elkülöníthető tömbökben, nagyrészt olyan településeken élnek, ahol a magyarság többségben van, így elsősorban a Dunántúlon

Baranyában, Tolnában, Győr–Moson–Sopron megyében, Fejér, Vas, Veszprém megyében, Budapest környékén, Pest, Komárom–Esztergom megyében és Bács–Kiskun megyében.

Lengyelek

Az 1990-es népszámlálás szerint 3 788 fő vallotta magát hazánkban lengyel anyanyelvűnek, saját szervezeteik becslése szerint számuk 10-12 ezer lehet. Az 1900-as évek elején még 150 000 lengyel élt Magyarországon, akik zömmel a kiegyezés utáni években jobb megélhetést keresve jutottak el hazánkba. Az első világháború után, amikor helyreállt a lengyel függetlenség, és létrejött az új lengyel állam, sokan visszatértek. Az 1939-es német megszállást követően ismét nagy lengyel menekülthullám érte el hazánkat. Számuk a háború után kb. 24 000 lehetett, közülük az 1960–70-es években számosan repatriáltak, de sokan asszimilálódtak.

A lengyel kisebbség ma szétszórtan él Magyarországon, jelentősebb közösségeik vannak Miskolc környékén, Székesfehérváron, Várpalotán, Szegeden és Pécsen, de nagyrésztük Budapesten él.

Örmények

Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 37 fő vallotta magát örmény anyanyelvűnek, ugyanakkor az örmény identitás és származástudat alapján számuk sokkal nagyobb. A különböző örmény szervezetek adatai szerint jelentős eltérés mutatkozik a számok között, 3,5 ezertől 10 ezerre becsülik létszámukat. A magyarországi örmények a középkortól folyamatosan jelen vannak Magyarországon. Elsősorban kereskedőként érkeztek, letelepedésük után elsősorban ügyvédként, jogászként helyezkedtek el. A magyarországi örmények jelentős része Trianon után érkezett Erdélyből, jelentős városaik voltak Szamosújvár, Ebesfalva. Sok menekült érkezett Törökországból is a 1915-ös tömeges népiirtás elől, amelynek mintegy másfélmillió örmény esett áldozatul.

Románok

A román nemzeti kisebbség őshonos Magyarországon. Mindig is hungarus-tudattal rendelkeztek, nagyrésztük nem is vett részt a román nemzetté válás folyamatában. Nyelvük egyfajta archaikus román dialektus, amelynek legválasztékosabb formája a bibliai nyelv; az irodalmi románt nem beszélik, a tájnyelvet még a mai napig sem váltotta fel az irodalmi nyelv. A trianoni döntést súlyos csapásként élték meg, mivel egy 3 milliós erdélyi román közösségtől szakították el őket, elveszítve értelmiségi rétegüket.

Identitásuk megőrzése szempontjából kedvező, hogy földrajzilag egységes tömbben helyezkednek el, elsősorban Békés és Hajdú–Bihar megyében a román határ mentén. Többnyire kis falvakban, zárt faluközösségekben élnek, ami szintén jelentős megtartó erőként hat. A hazai románság központja Gyula, ahol 2 500–3 000-en élnek, de jelentős településeik még Magyarcsanád, Bedő, Méhkerék, Kétegyháza, Pusztatottlaka. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 10 740 fő vallotta magát román nemzetiségűnek, ebből 8 730 fő román anyanyelvűnek. Szervezeteik és a Magyarországi Román Ortodox Egyház szerint számuk 20–25 ezer lehet.

Kurdi Krisztina: *A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális helyzete.* (részletek)
<http://www.jadat.hu/kurdi2.pdf>

16/2C

MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK

SZEMELVÉNYEK

Ruszinok

A köztudatban Magyarországon nehezen tudnak különbséget tenni a ruszinok és az ukránok között. A ruszinok a középkortól élnek hazánkban. A ma Magyarországon élő ukránok viszont elsősorban a Szovjetunió felbomlása után, az elmúlt évtizedben telepedtek le hazánkban. Mindként nép törekszik arra, hogy megkülönböztesse magát a másiktól, ami napjainkban is aktuális folyamat, hiszen a szovjet utódállamokban még most is tart az az identitáskereső, etnokulturális folyamat, amely évtizedekig elfojtott volt.

A Magyarországi ruszinok legjelentősebb közösségei Komlósán, Múcsonyban és Budapesten vannak. Az első két településen a ruszin még élő nyelvnek tekinthető, de általában elmondható, hogy a hazai ruszinok igen erősen asszimilálódtak. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint a ruszin anyanyelvűek száma – az ukrán anyanyelvűekkel együtt – 674 fő volt. Civil szervezeteik szerint ennek a számnak legalább a tízszerese a valóságos.

Szerbek

A szerbek Magyarország területére még a középkorban, az Oszmán Birodalom terjeszkedése miatt, menekülteként érkeztek. Az 1389-es rigómezei csatában Szerbia elvesztette függetlenségét, melynek következtében szerbek az öt évszázados folyamatos török megszállás miatt több hullámban menekültek a Magyar Királyság területére. Az utolsó nagy betelepülés 1690-ben volt, amikor közel negyvenezer dél-szerbiai család indult meg Magyarország felé. Az 1720-ban tartott népszámlálás adatai szerint Buda lakosságának 37,6%-a, Pest lakosságának 10%-a volt szerb.

A trianoni béke következtében a Vajdaság és vele együtt a szerbek lakta területek jelentős része Jugoszláviához került. A szerbek létszámának csökkenéséhez az 1921 és 1930 közötti lakosságcsere is hozzájárult. A népszámlálás adatai szerint 1941-től 10 évenként 400–500 fővel csökkent a szerb népesség száma. A 90-es években a délszláv háborúk újabb szerb menekülthullámokat indítottak el, mai helyzetük és pontos létszámuk bizonytalan, de a legtöbbször visszatért vagy vissza akart térni hazájába.

Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 2905-en vallották magukat szerb nemzetiségűnek és 2953-an szerb anyanyelvűnek; civil szervezeteik szerint létszámuk kb. ötezer lehet. Fontos még megemlíteni, hogy a hazai kisebbségek közül a szerbek körében a leggyakoribbak a vegyes házasságok, viszont a vegyes házasságból született gyermekek körében náluk a legkisebb az asszimiláció. Hazánk kisebbségei közül a szerbek laknak a legtöbbször Budapesten, de nagyobb tömbökben élnek a déli határ mellett, Szegeden és környékén, Tolna, Békés és Bács-Kiskun megyében is.

Szlovákok

A magyarországi szlovákok a török kiűzése után telepedtek le hazánk területén. Elsősorban a szabad és elnéptelenedett földterületekre telepítették be őket, de sokan menekültek az erőszakos ellenreformáció elől, mivel a szlovákok többsége evangélikus vallású. A szlovák nyelv három, földrajzi tájegységhez köthető nyelvjárásból áll, mind a három megtalálható Magyarországon. A különböző tájakról érkezett szlovákok ilyen nyelvszigetet alkotva tele-

pedtek le, ennek megfelelően három nagyobb, viszonylag egységes, szlovákok lakta terület jött létre Magyarországon: a Délkelet–Alföldön (Békéscsaba, Tótkomlós, Szarvas), a Dunántúlon (Pest és Komárom megye) és az Északi-középhegységben (Nógrád megye, Mátra, Zempléni-hegység). A trianoni békeszerződés a magyarországi szlovákok számára hozta a legnagyobb változást: elszakadva nemzetalkotó etnikumuktól, az amúgy is szétszórtan elhelyezkedő nyelvszigetek egyre nehezebben tudták a nyelvi, kulturális identitásukat fenntartani, amihez hozzájárult, hogy az újonnan alakult Csehszlovákiától semmilyen segítséget sem kaptak.

A II. világháború után a magyarság erőszakos szlovákiai kitelepítésével összekapcsolt lakosságcsere keretében 73 000 szlovák hagyta el Magyarországot, ami tovább csökkentette létszámukat és megbontotta egykor zárt nyelvi, etnikai, kulturális közösségeiket. A magyarországi szlovákság előrehaladottan asszimilált, kettős identitású, érzelmileg és kulturálisan is erősen kötődik Magyarországhoz. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 12 745 fő vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, 10 459 személy szlovák nemzetiségűnek.

Civil és kisebbségi szervezeteik szerint számuk ma 100–110 ezer lehet.

Szlovének

Magyarországon „őshonos” kisebbségnek számítanak a szlovének, akiknek ősei már a honfoglaláskor is a Kárpát-medence területén éltek. A magyar köznyelvben vend néven is szokták a szlovéneket nevezni. A „vend” a szlovén nyelv egy archaikus nyelvjárása, ami sajátos módon fejlődött ki, ill. konzerválódott Magyarországon. A magyarországi szlovének jól behatárolhatóan, egy zárt tömbben, elsősorban Vas megyében, Szentgotthárdon és környékén: Felsőszölnökön, Szakonyfaluban, Alsószölnökön, Orfalun, Apátistvánfalván és Kétyvölgyön élnek. Laknak még szlovének nagyobb számban Szombathelyen, Mosonmagyaróváron és Budapesten is. Az 1990-es népszámlálás szerint 2 627 fő tekinti a szlovént anyanyelvűnek, és 1 930-an tartják magukat szlovén nemzetiségűnek. Szervezeteik szerint számuk mintegy 5 000 lehet Magyarországon.

Kurdi Krisztina: *A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális helyzete.* (részletek)
<http://www.jadat.hu/kurdi2.pdf/>

16/3

BETELEPÜLÉS, BETELEPÍTÉS

SZEMELVÉNYEK

Középkor

A középkorban, különösen a tatárjárás pusztításait követően került sor nem magyar nemzetiségűek nagyobb arányú betelepítésére az országba. Ennek során a Német-Római Császárság területéről német, illetve jóval kisebb számban Itáliából olasz, Flandriából holland nyelvű telepesek, iparosok, kézművesek, kereskedők érkeztek, valamint a kunok és a jászok törzsei Kelet-Európa területéről. Ezek a népcsoportok viszonylag hamar elmagyarosodtak, kivéve az Erdély és Szepesség területén elzártabban élő németajkú szászokat, valamint a románokat, akik a XIV. századtól jelentek meg nagyobb számban Erdély területén.

Vallásilag is különálló kisebbséget alkottak a zsidók és a böszörmények (muzulmánok). A törökök balkáni háborúi következtében érkezett a romák (cigányok) első hulláma a XV. században.

A törökör utáni betelepülők

A törökök kiűzése utáni időkben két folyamat határozta meg a nem magyar nyelvű csoportok alakulását. Az egyik a betelepítés, amelynek során nagyszámú német telepest költöztettek a mai Magyarország háborúktól elpusztított, elnéptelenedett területeire. Az elzártabb területeken – főleg a Dunántúli-középhegység mélyén, a Mecsekben és a Zselicben – élő németajkú telepesek leszármazottai alkotják a mai német nemzetiséget. Mivel a legnagyobb számú betelepülő csoport Svábföldről érkezett, ezért a 18. században betelepített németeket egységesen sváboknak nevezték el, megkülönböztetve őket a középkori eredetű, szintén németajkú szászoktól.

A másik jelentős nemzetiségalakító folyamat a spontán bevándorlás volt, melynek során leginkább a szegényebb rétegek költöztek a jobb élet reményében a kis népsűrűségű, jobb megélhetést ígérő Magyarországra. A XVIII. század elején, a szervezett betelepítéstől függetlenül maguktól is érkeztek németek. Rajtuk kívül még négy nemzetiség bevándorlása volt jelentős: a szerbek a Duna mentére, a horvátok a Dunántúlra, a románok Erdélyből az Alföld keleti részére (Bánát és Partium), a szlovákok pedig Felvidékről Békés megye területére vándoroltak. A többi ekkor bevándorló nemzetiség, pl. az örmények, görögök és bolgárok kisebb létszámuk miatt általában néhány nemzedék alatt beolvadtak a környező magyarságba.

Az utolsó jelentős bevándorlási hullámok a XIX. században voltak. Az ország történetének legnagyobb arányú bevándorlása a kelet-európai zsidóság érkezése volt. A magyarországi zsidóság addig egy alig néhány ezer fős jómódú városi népcsoport volt, akiknek elődei elsősorban a Csehország és Németország területéről származó szefárd zsidók voltak a XVIII. században. Az új zsidó bevándorlók tömegei ezzel szemben zömében igen szegény, nagyrészt falusi életmódú és földműveléssel is foglalkozó, jiddis nyelven beszélő askenázi zsidók voltak Galáciából és az Orosz Birodalom területéről. A XIX. század végén a zsidóság lélekszáma már csaknem egymillió fő volt, ami a Magyar Királyság lakosságának több mint 5%-át jelentette.

Ugyancsak a XIX. században a román (oláh) fejedelemségek területéről érkezett Magyarországra a romák második nagyobb hulláma, az oláh és a beás cigány csoportok.

Holokauszt

A magyar zsidóság asszimilációját derékba törte a hivatalos szintre emelt antiszemitizmus, amely 1944–45 között a holokausztba torkollott. Ez az egész európai zsidóság tervszerű meggyilkolását jelentette, amit a náci Németország folytatott a koncentrációs táborokban (haláltáborok). A magyar zsidóságnak kb. 70%-át végezték ki, mintegy 600 000 embert. A zsidónak nyilvánított családokat, zömében időseket, nőket és gyerekeket (a férfiak nagy része munkaszolgálatos volt a fronton) tehervagonokban külföldre deportálták, főleg Auschwitz és Dachau haláltáborába, ahol megölték őket. A Kárpát-medencei zsidó származású lakosság a Budapesten lakók kivételével gyakorlatilag teljes számban halálát lelte (vagyis a mai Magyarország Budapesten kívüli területein, valamint az Erdélyben, Kárpátalján, Felvidéken és Délvidéken lakók). A fővárosiaknak mintegy a fele, több mint 100 000 ember vesztette életét külföldi haláltáborokban vagy a budapesti nyilas terror alatt.

A porajmos („elemésztés”) a holokauszt roma nyelvű megfelelője. 1944-ben a nácik és nyilasok a dunántúli romák nagy részét, becslések szerint 30–70 000 embert deportáltak a haláltáborokba, ahol a zsidókhoz hasonlóan végezték ki őket, illetve különösen kegyetlen „orvosi” kísérleteket végeztek rajtuk.

Csehszlovák–magyar lakosságcsere

A 2. világháború lezárásával Európa-szerte lakosságcserekre került sor... Az eredeti elképzelés szerint valamennyi felvidéki magyar elhagyta volna lakhelyét, és Magyarországra költözött volna. A másik irányban pedig a Magyarországon élő szlovákok hagyták volna el az országot, és telepedtek volna le Csehszlovákiában. Az elképzelés azonban több szempontból is abszurdnak bizonyult. Míg Csehszlovákiában mintegy egymillió magyarajkú „várta” kitelepítését, ahhoz képest a Magyarországon élő szlovákok száma jelentéktelenül kevésnek bizonyult.

A program végül is úgy zajlott le, hogy többszáz ezer felvidéki magyart erőszakkal telepítettek Magyarországra, míg Magyarországról önként települtek át a szlovákok ezrei Csehszlovákiába; azonban az ő önkéntes áttelepülésük is megkérdőjelezhető, mivel valójában ezt az „önkéntes választást” inkább rájuk erőltették. A magyarországi szlovákok településeinek a magyar hatóságok által kiküldött propagandisták jelentek meg, akik sürgették a lakosságcsere-egyezményhez való csatlakozást, illetve a kitelepített magyarok „gazdag és nagy” birtokaival kecsegtették a szlovákokat, ittmaradásuk esetén pedig a teljes asszimilálódással fenyegették a falusiakat. Azonban minden propaganda ellenére sok szlovák maradt meg magyarországi földjén, ahelyett, hogy az elmaradottabb Szlovákiába költözött volna. Sőt az áttelepülők közül is sokan visszaköltöztek Magyarországra, mivel – főleg a Békés megyei– szlovákok kultúrája, szokásai, de még nyelve is jelentősen eltért a Szlovákiában tapasztaltaktól.

Végül az egész lakosságcsere-programot le kellett állítani, mivel a felvidéki magyarság egészének befogadása óriási terheket rótt volna Magyarországra. A csehszlovák–magyar lakosságcsere sikertelenségét látva a még tervezett Jugoszláv–Magyar Lakosságcsere Egyezményt már nem írta alá Magyarország, míg Románia és Magyarország között hasonló megállapodásról szó sem lehetett az erdélyi magyar lakosság nagy száma miatt.

A németek kitelepítése

A többi kelet-európai országból a nagyhatalmak potsdami megállapodása alapján ember-telen körülmények között milliószámra folyt a német lakosság kitelepítése. Magyarországon is megkezdődött a kitelepítés, de csak körülbelül a hazai németek felét, mintegy kétszázezer embert költöztettek német területre, kezdetben Nyugat-Németországba, majd az újonnan létrejött Német Demokratikus Köztársaságba.

<http://hu.wikipedia.org>

16/4A

GASZTRONÓMIA

SZEMELVÉNY

Egy nép étkezési kultúrája, szokásai, konyhájának fejlődése az adott nép történelmével szorosan összefügg. A honfoglalás előtti korban az előmagyarok az uráli őshazában halászattal, vadászattal, gyűjtögetéssel szerezték meg táplálékukat. Az étkezésre, a felhasznált nyersanyagokra és a készítési módokra az ebből a korból származó szavakból következtethetünk, így pl. hal, őz, vad, nyúl, keszeg, sügér, fogoly, fajd, őz stb. Őseink eledelüket nyárson sütötték vagy főzték, de már alkalmazták az aszalást, a szárítást, a füstölést is.

A vándorlás, az állandó helyváltogatás speciális konyhát igényelt elődeinktől. A főzéshez bográcsot használtak. A cserépedények megjelenése után főzték és sütötték is a húsokat, és a zsírjukat is felhasználták. A zsírban eltett hús sokáig eltartható és könnyen fogyasztható volt. Ma is élő, ázsiai szokás szerint őseink mozsarakban porrá zúzták a csontokról lefejtett, lesütött és megszózott húst. A húsport útjaikra bőrszakokban vitték. Készítették a tejpor elődjét, a kurut, a megsavanyodott tejet pedig beszárították. A szárított tészták készítésével szintén a nomád életmódhoz alkalmazkodtak. A húsos zacskó, amit a nyeregre akasztottak, és az a tény, hogy a feltört hátú ló sebeit nyers hússzelettel gyógyították, az alapja annak a téves és kissé rosszindulatú állításnak, hogy a „magyarok nyereg alatt puhították a húst”.

A honfoglalás és azt követő századok étkezési szokásairól, főzési módjairól nem sok emlék maradt ránk. Az ősmagyarokkal rokon kaukázusi népek ételei, főzési szokásai, nyelvemlékei azonban alkalmasak bizonyos összehasonlításokra. Ezek a népek még a múlt században is ősi szokások alapján nomád életmódot éltek.

A honfoglalás korának jellegzetes edénye a felfüggeszthető vagy lábra állítható cserépbogrács. A féltettebb állatokat, elsősorban a szarvasmarhákat istállóban teletették, bár a jószágok többsége szabadban, a teleknek nevezett határrészekeken telet. A falu környékét váltakozva szántották fel, és árpával, búzával, kölessel vetették be.

Kerítéssel csak a legféltettebb növényeket – általában a szőlőt – vették körül. Innen származik a kert megnevezés, amelyet már az 1055-ből származó tihanyi alapítólevélből is ismerünk. A kásafélékből, a gabonákból, tejben, vízben főtt kásákat, később kerek köveken sütött lepényeket készítettek. Ezek a lepények átmenetet jelentettek a kenyér és a tésztafélék között. Erre utalnak bizonyos honfoglalás körüli eszközök – pl. a kolyü – és az ebből a korból származó szavak: derce, dara, őrlés. Az újhazában ismerték meg a magyarok a zabot, a rozst, a hajdinát. Ez utóbbi az egyetlen kásanövény, amelyik nem tartozik a pázsitfűfélék családjába. Az egyik legrégebbi tésztánk a galuska. A lisztszerűen megőrölt gabona és kásaféléket vízzel gyúrták össze, és vízben, esetleg levesben kifőzték. A gyúr szavunk is a honfoglalás előtti korból való.

A növényi ételek közül fogyasztották a káposztát, a tormát, a borsót, a hagymát és a különféle salátákat. Az ételek ízesítésére sót, mézet, ecetet használtak fel. Az italok közül ismerték a sert, a bort, a nyírfa erjesztett levét, a szénsavas nyírvizet, és a kölesből egy boza nevű italt erjesztettek. A magyar nép életében egy-egy ünnep mindig is alkalom volt az evésre, ivásra. Áldomást isznak, ha gyermek születik, lagzikban, disznótorban, szüretkor, de még a halotti toron is. Az iparosság életében a segédavatás vagy az új mester felavatása vendégeskedéssel járt, de még az adás-vétel is csak akkor volt érvényes, ha az áldomást megitták.

Kialakultak a kolostorok a köréjük települő falvakkal, rendszeressé vált a földművelés, a gyümölcsstermesztés, a szőlőművelés. Sok konyhakerti zöldségnövény termesztését a kolostorok szláv szolgáltaival tanulták meg a magyarok. Fokozatosan birtokba vették a dunántúli elvadult szőlőket. A falvak egész sora foglalkozott méhészetrel. Szent István idején már nagy csordákban tenyésztették a félvad disznókondákat. A gazdasági életben történt változásokkal párhuzamosan változtak az étkezési formák, szokások is. A német és görög sütési-főzési módok kezdtek elterjedni.

A német hatás Szent István király bajor felesége, Gizella révén, míg a görög hatás a balkáni népekkel jutott el hozzánk.

A szakácsmesterség a különböző kolostorokban is önálló foglalkozássá vált. A korabeli leírásokból tudjuk, hogy a pannonhalmi szerzetesek ételeiket húsból, halból, gyümölcsből készítették. Italuk kútvíz, bor és árpasör volt. A konyha mellett, a szabadban használtak bográcsot és nyársat.

Mátyás király uralkodásának ideje emlékekben gazdag.

A királyi és főúri asztalokra kerülő ételek sora bőséges és választékos. Galeotto Marzio leírása szerint Mátyás udvarában sokféle halat szolgáltak fel. A legkedveltebb halak: a csuka, a menyhal, az angolna, a pisztráng. A húsek között szerepelt a marha, a juh, a házi és vadsertés, a kecske, a szarvas, az őz, a nyúl, a liba, a kacska, a fogoly, a fácán. Kedvelt csemege a hízott a pávahús is. Nagy gondot fordítottak a kovással készült kenyérré. Erősen érvényesült az olasz hatás az étkezésben. Elterjedt a vöröshagyma, a fokhagyma, az ecetes halak, olaszos sajtok, a gesztenye és a tészták használata. Kedvelt fűszerek voltak az olaszdió, sáfrány, fahéj, bors, gyömbér, ánizs, kapor. A húseleket erősen fűszeres mártásokban tálalták fel. A levesek és mártások sűrítésére kenyérbelet használtak, a rántást még nem ismerték. A húsek sütésénél már alkalmazták a nyárson és roston sütést.

A pároláshoz, főzéshez bográcsot, üstöket és lábasfazekat használtak.

A szakirodalom legrégebbi magyar vonatkozású emléke, négy „jó magyar és cseh recept”, egy XV. századi müncheni könyvtárban fellelhető kódexben olvasható. Az itt felsorolt készítési módokat Mátyás király udvarában, és az erdélyi fejedelmi udvarokban is alkalmazták.

Ez azt is mutatja, hogy eltértek az ekkor nyugaton megszokott és alkalmazott főzési módoktól.

A vadállomány Magyarországon ebben az időben gazdag volt. Az elejtett vadakért a földesurak jelentős díjat fizettek, és a törvények, rendeletek, a földesúri jog, súlyos büntetéssel sújtotta a vadászókat.

Török hatásra terjedt el a kukorica, a kávé, a paprika és a dohány használata. Bővült a rizses ételek választéka. A török megszállás alatt Kőrös város adóját gesztenyében és fűgében fizette meg.

Termesztettek diót, mandulát, vékony héjú szőlőt, magnélküli barackot. Sokféle fűszert, vadat, gombát használtak fel. A sertézsírt csak elvéve használták.

A kávéivás is a török hódoltság alatt terjedt el nálunk. Evilia Cselebi, a híres török utazó 1660–1666 között bejárta Erdély és Magyarország nagy részét. Útleírásában a következő ételeket és italokat tartotta említésre méltónak: fekete leves, karak leves (nem tudjuk, milyenek ezek az ételek), rántott süllő, pörkölt ponty, vagdalt hússal töltött tészta, lengyel tyúkpecsenye, lengyel tyúkpörkölt, töltött tök, piláf, káposzta, vajjas rétes, mézes rétes, kenyérlepény, cipókenyér, kitűnő gyümölcsök, főzelékek, meggyvíz, borok. Itt találkozunk először a leves fogalmával. A pörkölt nem feltétlenül paprikával készült ételt jelentett.

16/4B

GASZTRONÓMIA

SZEMELVÉNYEK

A paprika először Spanyolországban bukkant fel. Közép-Amerikából került Európába. Ott már régóta termesztették. A spanyol királynő, Izabella és a főúri hölgyek érdekes egzotikus növényt láttak benne. Dísznövényként jutott el Magyarországra.

Újabb kutatások szerint a törökök elől menekülő bolgár bevándorlók terjesztették el nálunk a paprikát. Lassan rájöttek, hogy a paprika nemcsak dísznövény, hanem igen jól használható ételízesítőnek is. Elég nehezen terjedt el, eleinte lenézett paraszti fűszer volt. Hazánkban főleg Szeged és Kalocsa környékén sokat foglalkoztak a fűszerpaprika nemesítésével.

A fűszerpaprika először Szenci Molnár Albert szótárának 1604-i kiadásában fordul elő török bors néven.

A paradicsom egy 1651-es pozsonyi kertész-katalógusban jelenik meg.

Néhány évtized alatt a törökök közvetítésével elterjedt az ország egész területén. Eleinte dísznövényként termesztik, és fogyasztását ártalmasnak találják. Széleskörűen csak később alkalmazzák.

A burgonya Peruból került Európába. Az inkák jól értettek a földműveléshez, termesztették és fogyasztották is a burgonyát. Európába spanyol hajósok hozták át, itt gyanakodva fogadták. Először dísznövényként alkalmazták, majd a disznókkal etették meg. Csak később alkalmazták emberi fogyasztásra. Az ország északi, nyugati területein a török hatással szinte egyidőben érvényesült az osztrák hatás. Az akkori osztrák, elsősorban bécsi konyha erősen francia jellegű volt. Így az osztrák hatás a francia konyha erőteljes érvényesülését, befolyását is jelentette. A hússzeletek bundázását (panírozását) is osztrák kezdeményezésnek tartják.

<http://www.cheflaszlo.com/nemzetekkonyhai/magyargasztronomiakialakulasa.html>

16/5

JÖVEVÉNYSZAVAK

SZEMELVÉNY

Az olyan szavakat, melyek idegen eredete a mai nyelvhasználó számára már nem ismerhető fel, jövevényszóknak nevezzük. A jövevényszók jól mutatják egy adott nép életében, műveltségében bekövetkezett változásokat.

Népünk a vándorlás során az iráni, a török, majd a honfoglalás előtt a szláv népekkel érintkezett. Átaltuk nagyon sok tárgyat, új fogalmat ismert meg, és ezeknek az elnevezéseit is átvette.

Honfoglalás előtti jövevényszók

Iráni jövevényszók:

tej, tehén, nemez, hús, tíz, vászon, asszony, híd, vért, gazdag, kard, vásár, vám.

Török jövevényszók:

bika, ökör, borjú, tinó, kos, ürü, disznó, tyúk, gyapjú, sajt, túró, serté, bélyeg (az állatot jelölő jel), ól, vályú, búza, árpa, tarló, eke, sarló, szérű, őrlő, gyümölcs, alma, dió, szőlő, bor komló, kender, tiló, csepű, borsó, sátor, bölcső, ács, gyűszű, szatócs, gyárt, tűr, gyúr, béke, tanú, tolmács, kalauz, bér, tor gyász, érdem, sárkány, betű, szám, ok, idő, gyertya, borz, béka, ürge, görény, oroszán, turul, bors, iker, öreg, szeplő, apró orosz, kék, sárga, gyűlik.

Keleti szláv jövevényszók:

lengyel, jász, görög, varsa, zátony, tanya, kereszt, szombat.

A honfoglalás után az ómagyar korban a belső keletkezésű szavak mellett sok jövevényszó is került nyelvünkbe. Ezek főleg szláv, latin és német eredetűek voltak, de beépültek nyelvünkbe olasz (pl. füge, narancs, mandula, datolya, rizs, kandalló, trombita, tréfa, piac, forint) és francia (pl. kilincs, lakat, szekrény, mécs) szavak is.

Ómagyar korban átvett jövevényszók

Szláv jövevényszók:

ugar, parlag, kapál, répa, rozs, zab, hajdina, gabona, kalász, szalma, korpa, bab, lencse, kapor, uborka, káposzta, retek, cékla, málna, cseresznye, galagonya, kasza, gereblye, villa, kazal, petrence; pajta, jászol, iga, patkó, zabola, bárány, birka, kacsa, jérce, galamb, medve, hörcsög, patkány, csíz, gerlice, csuka, kárász, pisztráng; patak, mocsár, gát, zsilip, iszap; udvar, pitvar, konyha, pince, ablak, gerenda, kemence, kémény, asztal, katlan, pad, lóca, párna, dunyha, abrosz, pólya, kulcs, zár, retesz; ebéd, uzsonna, vacsora, kalács, pecsenye, galuska; ruha, nadrág, gatyá, szoknya, csizma, párta; család, cseléd, mostoha, koma, dajka, déd, unoka; bodnár, takács, mészáros, esztergályos, csizmadia, gölöncsér; király, vajda, ispán, tiszt, udvarnok, paraszt, megye, pénz, pecsét.

Német jövevénytörök:

herceg, gróf, porkoláb, tánc, lant, farsang, dáma, puszi; csaplár, kufár, borbély, hóhér, pallér, ráspoly, tégely, pléh, zsendely, papír.

Latin jövevénytörök:

iskola, lecke, tábla, tinta, ceruza; paradicsom, templom, kolostor, oltár, mise, orgona, angyal, sátán, pópa, káptalan, kántor, sekrestye, eklézsia, ostya.

A középmagyar korban nyelvünk szókészlete tovább gyarapodott szóképzéssel, valamint szóösszetétellel. Ez utóbbi egyre nagyobb szerepet kapott a szóalkotási módok között. Jövevénytörökink között főleg latin (pl. hiéna, persze), német (pl. pisztoly, kvártély, gavallér) és oszmán-török (pl. kávé, findzsa, kajszi, pite, zseb, papucs, pamut kalpag, kefe, dívány, basa, bég, aga, szandzsák) eredetűeket találunk.

Az újmagyar korra is jellemző a szókinccs gyarapodásának belső, természetes módja (pl. hangutánzó, hangulatfestő szavak keletkezése: bizserreg, döbben, dünnög, motyog, pukkan, recseg). Szép számmal kerültek szókinccsünkbe újabb német (pl. slicc, puccos, kuglóf, szósz, parkett, vicc frakk, rizikó) és latin jövevénytörök (pl. reakció, illegális). A korszak jelentős szókinccsbővítése azonban a tudatos nyelvújítási mozgalomnak köszönhető.

Antalné Szabó Ágnes–Raátz Judit: *Magyar Nyelv és Kommunikáció* – Tankönyv a 11–12. évfolyam számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 123–124. o.

16/6

A MAGYAROSZÁGI KULTÚRÁK HÁZA

FELADATLEÍRÁS

Az osztály feladata ennek a modulnak a keretében az, hogy képet adjon arról, milyen népek és kultúrák hozzánk érkezése gyarapította a magyar népet és kultúrát. Mindez sok szempontból vizsgálható lenne, de itt most a következő négy témára fogunk különösen figyelni:

1. A mai Magyarország nemzeti és etnikai kisebbségei.
2. A magyar lakosságot gazdagító népek a történelem folyamán.
3. A magyar konyhaművészetet gazdagító külső hatások.
4. A magyar nyelvet gazdagító nyelvi hatások.

Minden csoport más témát dolgoz fel tabló vagy prezentáció, illetve szóbeli kiselőadás formájában. A kutatómunka során valószínűleg sokféle anyaggal találkoztok majd – feltehetően olyanokkal is, amik valamelyik másik csoport témájához tartoznak. Ezért jó, ha felírjátok a csoportok vezetőinek a nevét és e-mail címét, hogy értesíteni tudjátok egymást erről.

Téma	Csoportvezető	E-mail cím vagy telefonszám

Feladatok

- A kutatás és az összegzés során elsősorban azokat az információkat keressétek, hogy kik milyen módon gazdagították hazánkat az itt élő magyarsággal keveredve.
- A bemutatáshoz a szövegrészleteken és a képeken kívül használjatok térképeket, különböző diagramokat és szemléltető ábrákat is.
- A történeti változásokat ábrázolhatjátok időszalagon is.
- Sose feledkezzetek meg a források pontos megnevezéséről!

Néhány honlap, aminek biztosan hasznát veszitek

<http://www.kisebbseg.lap.hu/>

<http://www.magyarkonyha.lap.hu/>

www.cigany.lap.hu

<http://kisebbseg.bmknet.hu/>

<http://gportal.hu/portal/romipe/>

<http://www.jadat.hu/>

<http://www.cheflaszlo.com/>

16/7

CSOPORTOS ÉRTÉKELŐ LAP

A) Hogyan dolgoztunk együtt?

Ebben a táblázatban 4 kérdést találtok. Mindegyik kérdés alatt 4 lehetséges válasz van. Beszéljétek meg, és minden kérdésnél közösen kiválasztva, jelöljétek meg azt a választ, amelyik a leginkább jellemző a ti csoportotok munkájára!

Hogy gazdálkodtunk az idővel?			
Nem sikerült jól beosztanunk az időt, nem tudtunk mindent elvégezni.	Nem sikerült jól beosztanunk az időt, a végén kapkodnunk kellett.	Az elején nem figyeltünk az időre eléggé, de aztán belejöttünk.	Mindenre jutott idő. Jól osztottuk be.
Voltak-e új ötleteink?			
Nem nagyon voltak új ötleteink, elkezdtük leírni, amit találtunk.	Csak egy embernek voltak jó ötletei, így azokat kezdtük el megvalósítani.	Sok ötletünk volt, nehezen tudtuk eldönteni, hogy melyiket kövessük.	Nagyon sok jó ötletünk volt, és a legjobbakat meg is valósítottuk.
Milyen volt együtt dolgozni?			
Nem volt elég jó, sokat veszekedtünk.	A vezetőnk irányította a munkát, ő osztotta be, hogy ki mit csináljon.	Néha elvitatkoztuk az időt, de a végén mindig sikerült megegyezni.	Mindenki megtett mindent a sikerért, élveztük a közös munkát.
Elértük-e, amit akartunk?			
Nem sikerült mindent elvégeznünk, amit elhatároztunk.	Éppen hogy csak kész lettünk.	Kész lettünk, de egy kicsit jobbat szeretnénk volna csinálni.	Mindent sikerült megcsinálnunk.

B) Hogy tetszettek a csoportbemutatók?

Beszéljétek meg, hogy tetszett nektek a többi csoport bemutatója! Osszatok el 100 jutalom-pontot közöttük, és írjátok le röviden, hogy mi volt a legjobb a munkájukban!

Pontok	Téma	Értékelés

